

1914 júl. 15

*Szmrecsányi György felszólalása és interpellációja gr. Tisza István miniszterelnökhöz
„a szarajevói összeesküvés és annak belgrádi vonatkozásai tárgyában”¹*

Képv. Napló, 1910—15, XXV. 320—326., 330—338. l.

T. képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) Midőn még mindig szemeink előtt lebeg a szarajevói rettenetes véres tragédiának minden elszomorító részlete; midőn még úgyszólván fel sem ocsúdunk azon világraszóló gáztett borzalmaiból; midőn gyászoljuk trónörökösünket...

Egry Béla: És a nejét!

Szmrecsányi György: ...akit férfikora teljében, java enerzsiájában egy gyilkos revolvergolyója leterített: önkéntelenül és természetesen nyomulnak előtérbe azok a kérdések, amelyek azután kutatnak, hogy mik okozhatták ezen rettentő katasztrófát.

Kutatnunk kell, t. ház, két irányban, éspedig belső és külső irányban. (*Úgy van! balfelől.*) Kutatnunk kell egyrészt belső irányban azért, mert szorgos vizsgálat alá veendő azon országoknak politikai helyzete és azon országok kormányzatának iránya, amelyekben egy ilyen rettenetes esemény megtörténhetett, de vizsgálódnunk kell másrészt a külső behatásokra vonatkozólag is, és kutatnunk kell, hogy ezek milyen módon idézhettek elő ily szörnyű tragédiát.

Én tehát a t. ház szíves engedelmével foglalkozni fogok először Bosznia és Hercegovina kormányzati politikájával, az ottani általános politikai helyzettel. Fogom ezt tenni különösen azért, mert az összes viszonyokkal ismerős férfiak, mindazok, akiknek alkalmuk van az ottani viszonyokat közelről szemlélni, körülbelül egyhangúlag oda konkludálnak, hogy a mostani kormányrendszer hibái és a mostani kormányrendszer irányzata okozták azt, hogy az állapotok és a viszonyok az annektált tartományokban ennyire elfajultak. (*Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

Vizsont azonban foglalkozom a nagyszerb propagandával is, mert köztudomású tény az, hogy a nagyszerb propaganda izgatásai ássák alá Bosznia-Hercegovinában a nép nyugalmaát, sőt a nagyszerb propaganda izgatásai már Magyarországon, a szoros értelemben vett Magyarországon és a társországok területén is éreztetik hatásukat. (*Igaz! Úgy van! balfelől.*)

Azt tartom, hogy a magyar országgyűlésnek ezekkel a kérdésekkel foglalkoznia kell; foglalkoznia kell nemcsak azért, mert bennünket a legközelebről érdekelnek, hanem azért is, mert az 1880:VI. tc. 1. §-a azt rendeli, hogy Bosznia-Hercegovina kormányzása a magyar kormánnyal egyetértőleg történik; az 1867:XII. tc. 8. §-a pedig jogot biztosít a magyar kormánynak arra, hogy a külügyek intézésére befolyjon. (*Igaz! Úgy van! a baloldalon.*)

Természetes dolog, hogy én mai interpellációm indokolásának keretében nem terjeszkedhetem ki olyan bő részletességgel a bosznia-hercegovinai állapotok ismertetésére, mint ahogy szeretném megtenni. Éppen ezért méltóztassanak megengedni, hogy csak néhány odavetett nagy vonással adjam ezen állapotok képét. (*Halljuk! Halljuk!*)

Tudjuk azt, hogy annak idején az okkupációnak főindoka az volt, hogy az a belátás kerekedett az európai nagyhatalmaknál felül, hogy Törökország fenn nem állhat, legalább európai birtokaiban. Ezért azután Szerbia, Bosznia, Montenegro és Hercegovina esetleges egyesülése az osztrák-magyar monarchiának egy új Piemontját teremthetné meg, s tekintettel a monarchia, úgy Magyarország, mint Ausztria déli vidékein lakó délszláv elemre kimondhatatlan nagy zavarokra és nagy bonyodalmakra vezethetne, és egyúttal veszélyeztetheti az európai békét is.

Kállay Béninek éles szeme a helyzetet rögtön felismerte, és egész kormányzatának megingathatatlan iránya az volt: erősíteni Bosznia-Hercegovinában a mohamedán elemet és a katolikus horvátságnak lojális részét, szemben azokkal a kifelé gravitáló és már akkor is a szomszédságból izgatott szerbekkel. Ezzel akart Kállay Béni gátat vetni a minden oldalról betolakodó és minden oldalról feltámadt nagyszerb izgatásoknak. Úgyszólván haláláig küzdött a szomszédból Bosznia-Hercegovina felé irányuló és ott folytatott izgatásokkal. Ő azonban hajthatatlan szigorral kezelte

¹ A szarajevói merénylet képviselőházi vitájának a háborús pszichózis irányába történő eltolódását élesen tükrözik az 1914. júl. 15-i ülés további ellenzéki felszólalásai: gr. *Apponyi* Albert és *Polónyi* Dezső hasonló célzatú, izgatott hangvételű beszéde a merénylet „szerbiai hátterével” kapcsolatban, illetőleg „a magyar alattvalók szerbiai biztonsága tárgyában”. (L. Képv. Napló, 1910—15, XXV. 339—344. l.) — Mindhárom interpellációra vö. a 27. l. B) 7. sz. iratot.

ezt a kérdést, és konstatálható az, hogy az ő hosszú kormányzata alatt ott soha baj és veszedelem ebben az irányban nem keletkezett. (*Igaz! Úgy van! balfelől.*)

Igaz, hogy panaszok több ízben merültek fel, különösen szerb részről, de tudjuk és megállapíthatjuk azt, hogy ezek a panaszok többnyire Kállay Béni egyes hivatalnokainak túlbuzgóságából vagy tapintatlanságából eredő panaszok voltak, és Kállay sohasem késett ezeknek a panaszoknak orvoslásával sem. Kállay a politizálást az újonnan okkupált tartományokban nem tűrte; ő ezen tartományoknak kulturális és gazdasági fejlődésére helyezte a súlyt, s olyan eredményeket mutatott fel ezen a téren, amelyek minden várakozást felülmúltak. (*Igaz! Úgy van! balfelől.*)

Kállay Béni halálával egyszerre, hirtelenében egy meg sem érthető rendszerváltozás állott be. A megbízhatatlansága miatt addig negligált szerb elem — nem az egész szerb lakosságról beszélek, amely Bosznia-Hercegovinában van, csak a megbízhatatlanokról — Burián Istvánnak, az ő utódjának felajánkozott, és elkövetett az a nagy hiba, hogy a Kállay-rezsim alatt kipróbált hű, megbízható elemet egyszerűen félretették az útból, és kizárólag azt a felajánkozó, bizonytalan és gyanús elemet helyezték be; először a közigazgatási kormányzatba, azonkívül anyagilag is erősítették, amennyiben elhelyezték a legjobb közgazdasági pozíciókba.

Egy-két példára fogok hivatkozni. A Kállay-kormányzat alatt oly elemeket, akik izgágák voltak, és veszedelmesek voltak Bosznia-Hercegovina belbékéjére nézve, akik nacionalista izgatásokat űztek külföldi vonatkozásban, Kállay nem tűrt meg, hanem egyszerűen kitiltotta őket az országból. Azok közé tartozott egy Jeftanovics Grigorje nevű véres szájú túlzó szerb agitátor. Burián báró egyik legelső kormányzati ténylege volt, hogy a Kállay által száműzött és kitiltott Jeftanovics Grigorjét behelyezte Szarajevóba, és elhelyezte őt oly pozíciókba, hogy ez az ember rövid néhány év alatt a leggazdagabb ember lett Bosznia-Hercegovinában. A hivatalnokok, akik addig a köszönését sem fogadták, kénytelenek voltak őt üdvözölni. Betették bankokba, állami szállítóskoba stb.

És hogy ezen Jeftanovics Grigorje gondolkozási módját, politikáját mennyire ismerték Bosznia-Hercegovinában, azt leginkább az a körülmény bizonyítja, hogy a merényletet követő pillanatokban feltámadt népharag elsősorban ellene fordult. A lojális szerb Petrovics Petrarcha szarajevói alpolgármestert egyszerűen kitették állásából, és helyébe egy véres szájú szerb túlzó került.

Ily példát még sokat tudnék felhozni, de nem fogom a t. ház türelmét ebben az irányban igénybe vonni. (*Halljuk! a bal- és a szélsőbaloldalon.*) Csak arra mutatok rá, hogy az a politika, amelyet Burián több indokolatlan favorizálásaival elkövetett, a legnagyobb bizalmatlanságot keltette Kállay régi, kipróbált embereiben, akik ebből nem csináltak titkot, illetékes helyen felszóllaltak, figyelmeztettek, de hiába volt, mert minden haladt a maga útján.

Buriánt követte lovag Bilinski Leó közös pénzügyminiszter; ő intézi ma felelősség mellett Bosznia-Hercegovina kormányzatát. Alatta még folytatódott, és talán még hatványozott mértékben folytatódott ez a politika és irány, sőt azt lehet mondani, a favorizálások ettől kezdve még nagyobb mértékben indultak meg. Bilinski alatt történt meg az, hogy a hatóság nyugodtan szemlélte, mint jönnek át Szerbiából a megbízhatatlan nacionalista izgató elemek, miként ássák alá e tartományok szerb lakosságának békéjét. (*Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

Csak egy példát említék, amelyet a miniszterelnök úr is elismert, ma egy hete tartott beszédében: a tanulóifjúságot teljesen dezorganizálták. Kállay alatt ki volt zárva, hogy ott valaki akár nyíltan, akár titokban, különösen az iskolákban, nacionalista propagandát folytasson, és most Bilinski Leó alatt kiérdemült és reaktivált obranisták a gimnáziumokban és középiskolákban ifjúsági egyesületeket alakítottak, felolvasásokat tartottak, belgrádi kirándulásokat rendeztek, az ifjúságot segélyezték, gyűléseket rendeztek, amelyek többnyire politikai jellegűek voltak.

Énnek az állapotnak meglett azután az a hátrányos következménye, hogy az iskolákban a tanulás helyett politizálás folyt, a fegyelem teljesen megszűnt, és értesültünk a lapokból azokról a minduntalan felújuló iskolai botrányokról, hol nagyszerb érzelmű fiatalember, diákok, horvát születésű vagy nemzetiségű tanáraikat a szó szoros értelmében a tantermekben és az utcán inzultálták.

Egry Béla: Megpofozták!

Szmracsányi György: Hogy a nagyszerb propagandának garázdálkodása nem agyrém, és nemcsak mi láttuk, annak bizonyítéka az 1912. év őszi tartott delegacionális ülés. Az osztrák delegáció egyik ülésén Bauchinger delegátus beszédet tartott, mely a nagyszerb mozgalomra emlékeztet, melyet még mindig nem lehet megszüntetni.

Szólok ebben közvetlen veszélyt lát, miért is kérdést intéz Bilinski miniszterhez, hogy mit szándékozik tenni, hogy megakadályozza a nagyszerb mozgalom behatolását Boszniába és Hercegovina

nába? Erre természetesen határozott választ vártunk volna, és e helyett Bilinski lovag miniszter mit mondott? Legelőször is — különös dolog — előtérbe tolta Ófelségének, a királynak személyét, amennyiben válasza egyedül oda konkludált, hogy a lakosság királyhű, és a miniszter nem tart attól, hogy a jelenleg a Balkánon lejátszódó viszonyok között a boszniai és hercegovinai szerb lakosság nem fogna lojálisan viselkedni. (*Felkiáltások balfelől: Szép lojalitás!*) Alig néhány héttel rá megtörtént az Európára szóló skandalum, hogy a szarajevói szábornak képviselő tagjai tartottak egy értekezletet abból az alkalomból, hogy a szerb fegyvereket győzelem kísérte, üdvözölték őket, és egy rezolúciót hoztak, mely talán ismeretes lesz a miniszterelnök úr előtt is, amelyben egyenes és nyílt támadást intéztek úgy Magyarország, mint Ausztria ellen, és elárulnak olyan irredentisztikus törekvéseket, melyek ellen a legnagyobb creállal kellett volna eljárni. (*Helyeslés balfelől.*)

Itt megint nem magunkra hivatkozom, hanem a túloldalra és az ott ülő Pap Géza képviselő úrra, ki akkor a delegációba[n] a bosnyák ügyek referense volt. Mikor Bilinski Leó lovag Bauchingernek interpellációjára egy ilyen általános frázist mondott, mellyel igyekezett mindenkit megnyugtanni, dacára annak, hogy semmi érdemleges dolgot beszédében fel nem említett, akkor ezt követőleg történt ez az eléggé el nem ítéhető dolog, amely, hogy milyen mélyen szántott, bizonyítja, hogy Pap Géza egy nagyobb beszéd keretében emlékezett meg róla.

En ezen beszédnek csak szorosán a tárgyra vonatkozó részét, miután rendkívül érdekesnek tartom, leszek bátor a t. ház előtt felolvasni. (*Halljuk! Halljuk! balfelől. Olvassa.*)

„A négyes albizottság legutóbbi ülésén kiemeltém, hogy Bosznia és Hercegovina lakói a közeliükben lefolyt szerb-török háborúval szemben nyugodt magatartást tanúsítanak, és lojális érzelmekkel vesznek tudomást a szomszédságukban lefolyt eseményekről. Ezen idő óta azonban, t. országos bizottság, történt egy csemény, melyet nem szabad figyelmen kívül hagyni. Sajnos, hogy a politikai kérdésekkel foglalkozó magyar közélet figyelmét elkerülte ez, de ez nem ment fel engem attól a kötelességtől, hogy én itt, mint a legilletékesebb helyen, rá ne mutassak, és ellene tiltakozó szavamat fel ne emeljem; és kérem a közös pénzügyminiszter urat, legyen szíves ezzel szemben saját álláspontját is leghatározottabban precizírozni.

A szábor képviselői és virilistái Szarajevóban konferenciát tartottak, és ezen nyilatkozatokat fogadtak el. Ezt a nyilatkozatot szó szerinti szövegében nem akarom itt ismételni; sajnos, hogy egyáltalában megtörtént, hogy elhangzott. Ennek a nyilatkozatnak tartalma az osztrák-magyar monarchia ellen irányul, és aláírói igazoltnak tartják benne a szerbek térfoglalását egészen az Adriáig, és továbbmenve kijelentik, hogy míg Albániának autonómiát kíván az osztrák-magyar monarchia, addig a délszlávok jogait vonakodik megadni.”

Azután így folytatja báró Pap Géza (*olvassa*): „Ez a nyilatkozat a legnagyobb mértékben elítélendő és sajnálatos különösen azért, mert az ottani lakosságnak legnagyobb részét mint lojális és az osztrák-magyar monarchiához hű népességet ismerjük. Az ily felfogások és vélemények alkalmasak lehetnek arra, hogy az a jó viszony és őszinte barátság, amellyel a Boszniában és Hercegovinában lakó polgártársaink irányában viseltetünk, részben indokolatlanul megzavartassék. Ezért kívánatos, hogy a legszigorúbban tartsuk meg mindnyájan az egymással szemben való lojalitást.” Ő azután kéri a közös pénzügyminisztert, hogy nyilatkozzék e tekintetben.

Itt mármost Bilinski közös pénzügyminiszternek már másodszer volt alkalmja erről a kérdéssel nyilatkoznia. Amikor ilyen veszedelmes jelenségekkel állunk szemben, akkor semmiféle kertelesnek helye nincs. Bilinskitől határozott nyilatkozatot várt mindenki. És e helyett mi történt? Bilinski megbízásából a plenáris ülésen Thallóczy osztályfőnök mondott egy beszédet, amely egyenesen megbotránkoztató. Igaz, hogy abban a beszédben azt mondja, hogy ez a nyilatkozat elítélendő, és hogy a közös pénzügyminiszter jótáll érte, hogy ilyen állapotokat nem fog tűrni, de, kérdezem én, van-e tudomása a miniszterelnök úrnak arról, hogy ezt követőleg Bilinski hármiféle irányban intézkedett volna?

Nekem csak arról van tudomásom — legalább így vagyok informálva —, hogy azt a három szerb metropolitát, aki aláírta a nyilatkozatot, négy szemközti diskurzusokban talán többé-kévesbé megróttá, de egyébe nem történt, és eléggé elítélendő, hogy amikor egy országban olyan jelenségek észlelhetők, hogy annak parlamenti testülete kifelé gravitál, irredentista célokat szolgál, külföldi államok törekvéseit támogatja, akkor ezzel szemben nem a legnagyobb energiával lépnek fel! (*Úgy van! Úgy van! a baloldalon.*) Én ezt annak a szerencsétlen rendszerváltozásnak tudom be, amely Kállay halálával Bosznia-Hercegovina népét teljesen demoralizálta, dezorganizálta és az idegen agitáció karjaiba hajtotta. (*Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

Nagyon érdekes lesz megtudni mármost azt, hogy Bilinskinék ezt a Thallóczy útján kiadott

nyilatkozatát miképpen kommentálták a szarajevói szábornak pártjai. A szarajevói szábor tudvalevően három nagy pártból áll, egy kis töredéktől eltekintve.

A szerb párt vezére, Soa Vojszlav, megkérdetvén, miként vélekedik erről a rezolúcióról, és miként vélekedik a közös pénzügyminisztérium állásfoglalásáról, igazi szerb szokás szerint hosszú nyilatkozatában tiltakozik az ellen a ráfogás ellen, mintha a rezolúció meghozatalánál hármiféle irredentisztikus célok vezették volna a képviselőket. Pedig hát, amint az akkori szarajevói közvéleményben köztudomású volt, ezt a nyilatkozatot voltaképpen Belgrádban fogalmazták meg. Mondom, a szerb párt vezére tiltakozik az ellen a felfogás ellen, és azt hozza fel egyedüli indokul, hogy azért kellett ezt a rezolúciót meghozni, mert ők a közös ügyek vitelére vitelére ingerenciával nem bírnak, felfogásuknak tehát valamilyen úton-módon kifejezést kellett adni.

A mohamedán párt vezére, serif effendi Arnautovics már nem nyilatkozik így, sőt csodálkozik azon, hogy ilyen vád, hogy irredenta célokat szolgálnak, egyáltalán felmerülhet. Azt mondja, hogy azoknak, akik az ő szerbjeiket ismerik, akik a szábor szerb pártját ismerik, eszük ágában sem volt azt állítani, hogy külföldről vagy Belgrádból várnak instigációkat;² ők maguk, az ő felfogásukat érvényesítve, sokkal különb és a monarchiára nézve sokkal hátrányosabb álláspontot foglalhatnak el. Különben kifogásolja azt, hogy ez a Bilinski—Thallóczy-féle nyilatkozat igen enyhe volt, és rámutat arra, hogy ezzel a politikával Bosznia-Hercegovinában célt érni nem fognak.

Van azonban Arnautovics effendi nyilatkozatának egy része, amely bennünket magyarokat igen közelről érdekel. Rövid pár mondat; bátor lesznek ismertetni. (*Halljuk! Halljuk! balfelől.*) Azt mondja Arnautovics (*olvassa*): „A magyarok bámulatosan rövidlátó politikájáról kívánok nyilatkozni. Tudvalevőleg nagyon kevés idő múlva ez országban a vezető állásokat kizárólag bennszülöttek fogják betölteni. Hiszen már nagyon sok igen magas pozícióban bosnyák ember ül. Mármost ezek a vezető férfiak hol nyerik kiképzettetésüket? A szerbek Bécsben, a katolikus horvátok Zágrádban, a mohamedánok pedig Bécsben és Zágrádban; és ezekben a városokban speciális tanulmányaikon kívül azt tanulják, hogy a magyart gyűlölni kell. Idestova a kormányzáság hivatalnokai között nem lesz egyetlenegy barátja Magyarországnak; és ez mind azért, mert egy-egy választásra tíz milliót nem sajnál a magyar kormány, de évenként néhány ezer koronát stipendiumokra igen.” (*Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.*) Így nyilatkozik egy külföldi ember. (*Zaj és felkiáltások balfelől: Jól ismerik!*)

Rukovszky István: A só-pénznek híre elment oda is.³ (*Folytonos zaj.*)

Förster Aurél: Stipendiumot kérünk, nem gseftet! (*Folytonos nagy zaj és felkiáltások jobbfelől: Amerikai pénz!*⁴)

Egy hang (a szélsőbaloldalon): Inkább amerikai, mint lopott pénz! (*Nagy zaj.*)

Förster Aurél: Próbáljanak maguk Amerikába menni. Utánvétellel küldik vissza. (*Folytonos nagy zaj.*)

Elnök⁵: Csendet kérek. (*Zaj.*) Kérem Bartos képviselő urat, ne méltóztassék közbeszólni.

Szmrecsányi György: T. képviselőház! Egészen más hangnemben szólal meg a katolikus horvát pártnak elnöke⁶, aki kérte, hogy a neve ne hozassék nyilvánosságra, mivel magas állást foglal el. (*Derűtlenség jobbfelől.*) Kérem, ne tessék ezen nevetni. Én nem hazugságokkal jövök, én minden szavamért jótállok. Kikérem magamnak. (*Nagy zaj és derűtlenség jobbfelől. Élénk éljenzés és taps a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

² *Instigáció:* ösztönzés, izgatás, bujtogatás (lat.).

³ Célzás a *Lukács* László miniszterelnök bukását okozó ügyre: Lukács — még mint a Khuen-Héderváry-kormány pénzügyminisztere — bizonyos állami üzletek biztosítása (különösen a sójövédék képviselőtének meghosszabbítása) fejében a Magyar Bank és Kereskedelmi Rt.-től 4,8 millió koronát vett fel, s azt a Nemzeti Munkapárt 1910. évi választási költségeinek fedezésére fordította. Emiatt *Désy* Zoltán ellenzéki képviselő a miniszterelnököt a nyilvánosság előtt „Európa legnagyobb panamistájának” nevezte. Lukács pert indított a Kossuth-párti képviselő ellen, azonban a törvényszék 1913. jún. 3-án Désyt a nyilvános rágalmazás vádjá alól felmentette. Másnap a miniszterelnök és kormánya benyújtotta lemondását. (A *részműtetek* I. *Gratz* G.: A dualizmus kora II. köt. 259—261. l.)

⁴ *Károlyi* Mihály gr., az Egyesült Függetlenségi és 48-as Párt elnöke több politikustársa (köztük a szociáldemokrata *Kunfi* Zsigmond) társaságában 1914 júliusában politikai agitációs körutat tett az Egyesült Államokban. Ennek során gyűjtés is folyt az ottani magyarság körében, választási célra. Valószínűleg erre utalnak a kormánypárti képviselők.

⁵ *Szász* Károly.

⁶ Valószínűleg *Mandić* Nikola dr., a tartományfőnök helyettese.

Elnök: Csendet kérek. (*Nagy zaj és felkiáltások jobbról: Korcsmába való!*) Csendet kérek! (*Folytonos zaj jobbfelől.*) Csendet kérek, képviselő urak a ház jobboldalán.

Almássy László: Mindig gorombáskodik mindenkivel!

Szmezsányi György: Ismétlem, ez a horvát vezető politikus szintén egy-két mondatban nagyon érdekesen nyilatkozik a következőképpen (*olvassa*): „Bilinski miniszter úr válasza a szerbek deklarációjára a szerbeket diadalittassá tette; egyéb körökben azonban egyenesen konsternációt szült. Kétség nem fér ahhoz, hogy ezt az egész nyilatkozatot Belgrádban szövegezték, s nyilvánvaló célja nem egyéb, mint a monarchiát gondolkozóba ejteni afölött, hogy saját határain belül is milyen hangos kifejezést ad felfogásának a szerbség. Bár nem ártott volna, ha ő-excellenciája a túl enyhe szövegek helyett rákoppint a nagyszerb urak ujjaira, propagandájuktól félni azonban, azt hiszem, még sincs okunk.”

Jellegzetes tünet ez, melyet bátor voltam ismertetni. Nem kell ehhez sem bővebb kommentár, sem semmi egyéb. Elég egy ország hangulatának kifejezésére a törvényhozó testület. — Már ti ott, ahol a választások tisztán vitettek keresztül, e törvényhozó testületnek egy tekintélyes része pedig — beleértve az Őfelsége által kinevezett három metropolitát is — irredentisztikus hajlamokat árult el, ezáltal bizonyosságát szolgáltatta annak, hogy igenis, az a politikai rendszerváltozás, amely Bosznia-Hercegovinában Kállay Béni után bekövetkezett, úgy az illető tartományokra, mind pedig a monarchiára nézve egyenesen veszedelmes irányba terelődött.

T. ház! Minden gyenge kormányzatnak az a sajátsága, hogy nem tud az illegitim nacionalista követelésekkel szembeszállani, hanem a paktumnak az olcsó eszközához fordul. Ez a jelenleg észlelhető Boszniában. Kállay Béni erős keze nem tűrte meg a centrifugális törekvések érvényesülését. Az irredentisták és a belgrádi izgatók pedig most, látván az ottani kormányzat gyengeségét, vérszemet kaptak, és íme napról napra fokozódott, gyarapodott az irredentizmusra hajló elemek száma. Így rohantak feltartóztatlanul a katasztrófa felé.

T. ház! Még egy nagyon különös sajnálatos körülményre kell rámutatnom, és ez az ottani polgári és katonai kormányzatnak egymáshoz való viszonya.

Tudvalevő dolog, hogy Kállay Béni alatt a katonai és polgári kormányzat nem volt elválasztva. (*Úgy van! a baloldalon.*) A kormányzó, báró Appel tábornagy, egyúttal szarajevói hadtestparancsnok volt, míg Kállaynak a civil adlátusa báró Benkó volt, aki a polgári kormányzás ügyeit Kállay intenciói és utasítása szerint látta el, és báró Appelnak soha eszébe nem jutott ezzel ellenkező rendelkezéseket tenni, hanem ő strikte megmaradt a maga hadtestparancsnoki teendőinél, és kizárólag a katonai igazgatást végezte.

Hogy lássa a t. ház, mennyire formalitásnak tekintették azt, hogy a Landesschef, a katonai parancsnok nem gyakorolhat ingerenciát a polgári hivatalos ügyekre, hivatkozom arra, hogy báró Benkó...

Egy hang (a jobboldalon): Kutsera!

Szmezsányi György: Igen, Benkó előtt volt Kutsera; Benkó hosszabb ideig szolgált, azért beszélék ő róla. Ő mindennap délen megjelent a konakban Appel bárónál, hogy eleget tegyen a formának, és csak azokat az aktákat terjesztette elő, amelyekhez az ő aláírása is szükséges volt, semmiféle érdemleges dologba báró Appel nem avatkozott, mindent Kállay tartott fenn magának. Így nem is fordultak elő hatásköri összeütközések; a katonai és a civil kormányzat a legteljesebb egyetértésben párhuzamosan haladt.

Báró Burián alatt megváltoztatták ezt a helyzetet, és külön Landesschef és külön hadtestparancsnok lett kinevezve. A Landesschef látta el azokat a teendőket — Burián óta —, amelyeket addig Kállay és a civil adlátus intézett. Így azután megtörtént, hogy mivel a katonacember elsősorban a katonai szempontokat tartja szem előtt, a legtöbb esetben ellenkezésbe jutott a polgári hatósággal.

A polgári hatóságok között pedig zűgolódás és elégedetlenség volt. Egy jelszó kapott lábra: Man muss den General anrennen lassen.⁷ Ez teljesen kifejezi azt az állapotot...

Rakovszky István: Osztrák politika!

⁷ Értelemszerű fordításban: „Hagyni kell a tábornokot, hogy fejje menjen a falnak.”

Szmrecsányi György: . . . amely a változott viszonyoknál fogva az ottani kormányzat kebelében előállott. Egymásután kanapéprocesszusok⁸ keletkeztek, és mivel ezek köztudomásúak voltak, azt hiszem, semmi körülmények között sem járultak hozzá a hatóság tekintélyének emeléséhez.

Mármost, t. képviselőház, ha tekintetbe vesszük, hogy az a bosnyák nép tulajdonképpen azt sem tudja, hova tartozik. Szent István koronájának jogán annektáltatott, attól teljesen idegen szellemben és módon kormányozzák (*Úgy van! Úgy van! a baloldalon.*), osztrák császári pápens jelentette ki az annexiót a magyar király jogának alapján — én tehát igazán nem csodálkozom, hogyha akkor a hovatarozandóság kérdésében ottan teljes közjogi fogalomzavar uralkodik. (*Igaz! Úgy van! balfelől.*) Csoda-e, az odavalósi szerbség ily körülmények között, mikor azt sem tudja, melyik államhoz tartozik, melyik államnak van lekötelezve, akkor nagy fogékony-ságot mutat fajrokonainak hívó szava iránt? Csoda-e, ha az izgatókra is hallgat? És ha látja azt, hogy itt egy erélytelen kormányzat nevetséges kanapéprocesszusokkal tölti az idejét, ha látja azt, hogy minél agresszívebb, annál több koncessziót kap, akkor nem csodálkozhatunk azon, hogyha Boszniában és Hercegovinában az állapotokat nem nézhetjük sem ránk, sem Ausztriára nézve biztatóknak. (*Igaz! Úgy van! balfelől.*)

A miniszterelnök úr gróf Andrássy Gyula interpellációjára adott válaszában azt mondta, hogy Boszniában a legteljesebb nyugalom, a legteljesebb rend van, és hogy ott semmiféle felkeléstől vagy veszedelmes jelenségtől tartani nem kell.

Hát kérem, t. miniszterelnök úr, azt kérdezem én: rend az, amit különben ő is beismer beszédében, hogy a legkönnyebben ellenőrizhető helyen, az iskolákban, a legféktelenebb izgatás folyik, és úgyszólván hatósági asszisztencia mellett történik a diákság szervezése? Ezt elismeri a miniszterelnök úr, mikor azt mondja: „Különösen teljes nyomatékkal kell — amint ezt helyesen jegyezte meg a t. képviselő úr — elejét venni az iskolákban annak az agitációnak, amely éppen a műveltebb osztályoknak felnövekvő ifjú generációját mételyezi meg, és viszi egészen végzetes szellemi áramlatoknak szolgálatába.”

Vagy pedig rend az, miniszterelnök úr, hogy 10—12, idegenből, Szerbiából bejött összeesküvő szervezhet Boszniában összeesküvést, ott rejtőzködhetik heteken keresztül az odavalósi nép között, anélkül, hogy az bántaná és feljelentené, és összeadnak, eldugnak bombákat és fegyvereket? A miniszterelnök úr azt is elismeri, hogy a rend Boszniában csakis a rendőrségnek és a katonaságnak különös megerősítése által érhető el. Vagy pedig különösen nagy rendnek tartja a miniszterelnök úr azt, hogy a kezdetben csak Szarajevóra nézve kihirdetett statáriumot ki kellett terjeszteni néhány nap múlva az egész országra, mert a hatóságok nem bírtak a felizgatott tömegekkel? Rend az, hogyha 10—15—20 összeesküvő leselkedik a szarajevói utcákon, mikor azok meg vannak tömve állítólag 60.000 katonával, és meg vannak erősítve csendőrökkel, és akkor végrehajtják a merényletet, és ismételt merényletek fordulnak elő?

Rakovszky István: És a hatóság nem tud semmit!

Szmrecsányi György: És mikor ilyen jelenségeket észlelünk ott, akkor a miniszterelnök úr jónak látja azt a hatóságot védelmébe venni, és a fő védelmi szempontja az, hogy sem ő, sem az odavaló hatóság hivatalos értesítést arról nem kaptak, hogy a trónörökös Boszniába fog utazni. (*Igaz! Úgy van! balfelől.*) Engedelmet kérek, ezt a miniszterelnök úr nagyon határozottan fejezi ki. Ezzel szemben pedig — én tudom, hogy úgy van-e, megnevezem a forrást — a Neues Wiener Tagblatt és ennek nyomán Az Est közölte azt, hogy Ferenc Ferdinánd trónörökös úti programját közölte a polgári hatóságokkal; felsorolják azokat a hatóságokat, amelyek között látom a t. miniszterelnök urat.

Gróf Tisza István miniszterelnök: Soha nem is mondtam, hogy nem kaptam. A közös pénzügy-miniszter nem kapott. Két vagy három nappal az útja előtt kaptam.

Szmrecsányi György: A miniszterelnök úr maga mondta (*olvassa*): „Boszniai útját annyira katonai inspekciónak útnak fogta fel” — ti. a trónörökös — „hogy arról nemcsak a két kormány nem nyert előzetes tudomást. . .”, én ez alatt csak a magyar és az osztrák kormányt érhetem. (*Úgy van! a baloldalon.*) Ezt a miniszterelnök úr mondta, a naplóból konstatálhatom.

Ezzel szemben a Neues Wiener Tagblatt és Az Est közlései nyomán arról értesültem, hogy igenis, nemcsak a miniszterelnök úr, hanem a király személye körüli miniszter, a magyar keres-

⁸ *Kanapéprocesszus (kanapépor)*: jelentéktelen belvillongás, viszály, perlekedés.

kedelemügyi miniszter, a magyar honvédelmi miniszter, továbbá Potiorek hadseregfelügyelő és Bosznia-Hercegovina tartományfőnöke és az ottani hadtestparancsnokság is kaptak értesítést, amely értesítéshez hozzá volt mellékelve nyomtatásban a trónörökösnek kidolgozott útja és tartózkodási programja. *(Úgy van! a baloldalon.)*

De hiszen tökéletesen mellékes, t. miniszterelnök úr, hogy küldtek-e értesítést vagy sem. Mert minden újságolvasó ember tudja, és minden felelősséggel járó állásban lévő embernek tudnia kellett, hogy Ferenc Ferdinánd trónörökös felkeresi Boszniát; tudnia kellett, hogy a hadgyakorlatokra utazik. A miniszterelnök úrnak az a kifogása sem helytálló, hogy a trónörökös útja katonai jellegű lévén, nem dukált neki a polgári őrizet. Mert Magyarországon, tudom, akárhányszor manőverek alkalmával az egész közigazgatási apparátus, csendőrség stb. mind mozgósítva volt. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)*

Rakovszky István: Magam láttam!

Szmrecsányi György: T. miniszterelnök úr, énszerintem itt csak két lehetőség van. Vagy tudott az a hatóság arról, hogy mire készülnek a trónörökös személye ellen, vagy pedig nem tudta, hogy minő veszedelmes forrongás van Szerbia területén.

Ha nem tudta — ami pedig alig hihető —, hogy Belgrádból és Szerbiából gyanús és veszedelmes alakok jöttek át, akik ott a biztonságot veszélyeztetik...

Egry Béla: Szarajevóból kitiltott alakok! *(Úgy van! a baloldalon.)*

Szmrecsányi György: ...ha nem tudta, és ezért nem követett el mindent a trónörökös személye biztonságának védelmére, akkor az a hatóság, az a kormány, az a közös pénzügyminiszter oly fokú tudatlanságot és könnyelműséget árult el, hogy huszonnégy óráig sem maradhat helyén. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)*

Rakovszky István: Egérfogóba eresztették a trónörököszt! *(Úgy van! a baloldalon.)*

Szmrecsányi György: A másik eshetőség az, hogy tudott erről a veszedelmes forrongásról, tudta azt, hogy mik készülnek, és azért nem követett el mindent, mert a legutóbbi időben olyan sokat emlegetett spanyol etikettszerű meghívásokat és értesítéseket vártak. Ebben az esetben pedig nem menthető olyan fokú kötelességzegéssel állunk szemben, amelyet a legmesszebbmenő módon meg kell torolni. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)* Vagy micsoda súlyos hiba és könnyelműség volt az, hogy a rendőrfőnök a fokozott őrzés kérdését szó tárgyává tette a trónörökös előtt?

Hát elképzelhető az, hogy egy férfias, önérzetes gondolkozású ember, ha hozzá egy ilyen kérdést intéznek, azt fogja mondani, hogy őt fegyvergyűrűvel vegyék körül? *(Úgy van! Úgy van! a baloldalon.)* Hiszen a legelembb policiális tudás is azt hozza magával, hogy az ilyen őrzéseket az illetőnek teljesen a tudta nélkül és hozzájárulásán kívül intézzék. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)*

Kún Béla: Tisza praxisból tudhatná! *(Zaj.)*

Szmrecsányi György: A közös pénzügyminisztert és a tartományi kormányt egyetlenegy körülmény sem menti, hanem igenis, meg kell állapítani azt, hogy könnyelműen jártak el a trónörökös személyének védelme körül, és súlyos mulasztásokat követtek el. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)*

Rakovszky István: Rosszhiszeműen! *(Zajos felkiáltások a jobboldalon: Rendre!)*

Elnök (csenget): Csendet kérek! *Rakovszky István* képviselő urat rendreutasítom. *(Zajos felkiáltások a baloldalon: Miért?)* Csendet kérek!

Szmrecsányi György: Különben a Boszniában uralkodó állapotokra nézve a legjellemzőbb kijelentést a boldogult trónörökös tette akkor, amidőn az első bombamerénylet után a városházáról távozva automobiljába készült szállani, és a körülötte álló urakhoz a következő szavakat intézte: „Um den Kerl ist mir nicht bange. Wie die Sachen bei uns stehen, kriegt er drei Monate Zuchthaus, und nachher wird er womöglich dekoriert”. Ebben benne foglaltatik a legtalálób jellemzése a bosnyák állapotoknak. *(Felkiáltások a baloldalon: Most tessék beszélni!)*

Egy hang (jobbról): Honnan tudja?

Szmrecsányi György: Ebben a rövid mondatban van kifejezve minden, amit Bosznia-Hercegovinában a kormány politikájaként elítélünk, és természetes, hogy mikor az erélyes fellépés helyett a paktumoknak és a koncesszióknak és nem tudom miféle illegális törekvések honorálásá-

⁹ „Nem aggódom ezért a fickóért. Ahogy a dolgok nálunk állnak, kap három hónapi fegyházat, és azután lehetőleg kitüntetik.”

nak látjuk folytonos folyamatát, hogy akkor a legnagyobb bizalmatlansággal viseltetünk a közös pénzügyminiszter és az országos kormány iránt. . .

Szmrecsányi a továbbiakban a *Narodna Obrana*, szerinte a szerb kormány által támogatott társadalmi egyesület és az *Omladina* ifjúsági egyesület állítólagos igazgató tevékenységéről szól. Ennek keretében megemlékezett a *Narodna Obrana* által szervezett országos szerbiai, rigómezei (Kosovo polje) emlékünnepekről, szentendrei szerb ifjak „gyanús belgrádi összeköttetéseiről”, „Zimonyban feltartóztatott, részben magyarországi illetőségű fiatal szerb agitátorokról”, általában „a Szerbia által Magyarország, illetve a Monarchia ellen folytatott antagonista politikai propagandáról”.

. . . A taktika teljesen világos. A sajtó és a nép, a különféle egyesületektől izgatva, melyekhez hozzátartozik a Csarna Ruka, a fekete kéz egyesülete is, egyebet sem tesz, mint a vidéken is szítja a hangulatot a monarchia ellen. A cégér a *Narodna Obrana*, e mögött áll a szerb kormány.

A hivatalos Szerbia, amely a nemzetközi szokás szerinti korrektség álarcát veszi magára, és emellett egyesületeik bizalmi emberei útján az igazgatásoknak ágenseit és a bombamerényletek szerzőit ellátja a maga erkölcsi és anyagi támogatásával.

Hát micsoda vizsgálatra van itt szükség, hogy kimutassák a szerb hatóság összejátszását a bombamerénylőkkel? Hát azt akarja a szarajevói vizsgálat kimutatni, hogy Pasic vagy a kormánynak tagjai vagy a miniszterelnökség elnöki osztálya vagy nem tudom miféle hatóság sajátkezüleg osztogatta a bombákat, vagy saját maga látta el az illetőket instrukciókkal? Nem sajátkezüleg teszi, de támogatja azt, aki ezt tenni vállalkozik. Vagy talán azokat a törzstiszteket, akik a *Narodna Obrana* igazgatásait intézik, akarják rajtacsípni vigyázatlanságon?

Bizalmi embereik, a komitácik útján intézik ezt el. Látjuk, hogy Belgrádban már a Lazarovics-féle vizsgálat fennen hirdette, hogy Cigányevics nevű komitácsi¹⁰ nincs; van egy ilyenféle nevű, de az nem volt itt, szóval a legteljesebb elvissolási szisztémával találkozunk. Soha semmiféle vizsgálat nem fogja itt a bűnrészességet megállapítani. Tény az, hogy a szerb kormány által szított szerb propaganda feneketlen gyűlöletet oltott bele Szerbia népébe a monarchia iránt, és a propagandának üzelmei kiterjeszkedtek Magyarországra, a társországokra és Ausztriára, ami ellen nekünk védekeznünk kell. (*Igaz! Úgy van! balfelől.*)

Ennél a pontnál bátor leszek a t. kormány figyelmét felhívni arra a szerb kormánynyilatkozatra, amelyet Simics szerb követ gróf Aehrenthal külügyminiszternek nyújtott át akkor, amikor az annexió zavar leszerelése bekövetkezett. Ez a szerb kormánynyilatkozat s az abban foglalt ígéretek mutatják azt, hogy Szerbiának korrekt magatartására mennyit lehet adni, s ez okulás lehet a jövőre.

Ezt a nyilatkozatot a szkupstina, a szerb képviselőház jóváhagyásával és tudtával szerkesztette a kormány, és azokat Simics szerb követ útján juttatta gróf Aehrenthal külügyminiszterhez. Legelsőbbben is Szerbia elismeri, hogy a Boszniában történtek által. . . (*Halljuk! Halljuk! balfelől.*)

Ha kívánják hallani, felolvasom. (*Halljuk! Halljuk! balfelől. Olvassa:*) „Szerbia elismeri, hogy a Boszniában történtek által jogaiban nem érintetik, és hogy ehhez képest azokhoz az elhatározásokhoz fog alkalmazkodni, amelyeket a hatalmak a berlini egyezmény 25. fejezetének értelmében foganatosítani fognak. Ezért Szerbia követi a nagyhatalmak tanácsát, és kötelezi magát arra, hogy feladja a tiltakozásra és az ellentállásra vonatkozó ama magatartását, melyet az annexióra való tekintettel az elmúlt október óta elfoglalt”. S most erre a pontra méltóztassanak figyelemmel lenni (*olvassa*): „Kötelezi továbbá magát arra, hogy a jövődő politikájának irányát Ausztria-Magyarországgal szemben megváltoztatja, és ezentúl barátságos szomszédi viszonyban fog élni”.

Majd így folytatja (*olvassa*): „Ezen nyilatkozatnak megfelelően és Ausztria-Magyarország békés szándékaiban bizva, Szerbia hadseregét, és pedig ennek szervezetét, elhelyezését és tényleges állományát az 1908. évi tavaszi állományra helyezi vissza, az önkénteseket és a bandákat lefegyverzi és elbocsátja, és újabb irreguláris csapattek alakulását a maga területén megakadályozza”.

¹⁰ Čabrinović és Princip merénylők egykorú sajtótudósítás szerint azt vallották, hogy egy Ciganovics (*Cigányevics*) nevű szerb komitácsi bérelte fel őket a gyilkosságra, és látta el őket Belgrádban bombákkal, pisztolyokkal és lőszerrel (Budapesti Hírlap 1914. júl. 2; 154. sz. 6—7. l.). A júl. 23-án Szerbiához intézett jegyzék függeléke már azzal is vádolja „az állítólagos Ciganovic Milánt”, hogy kiképezte a merénylőket a bombák használatára, és céllövőlekkéket adott nekik „a Topschideri [= topčideri] lövőtér melletti erdőben” (uo. 1914. júl. 24; 173. sz. 2. l.).

T. képviselőház! Ha egy állam részéről ilyen törvényes formák között létrejött kötelező nyilatkozat után azt az eljárást tapasztaljuk, amelyet Szerbia velünk szemben követ, akkor azt hiszem, hogy itt a szó szoros értelmében vett kultúrtárgyalásokról többé szó sem lehet. *(Úgy van! balfelől.)*

Azóta öt esztendő telt el, s a nagyszerb agitáció nemhogy alábbhagyott volna, mint ahogy azt Szerbia ígérte, hanem ellenkezőleg, folyton növekedőben van. A szerb sajtó, a politikai emisszáriusok állandó izgalomban tartják a szerb népet. Országainknak területét ezek az emisszáriusok és politikai bandák járják be, a szerb nép hajlamait maguk felé vonzzák oly módon, hogy megtántíjják gyűlölni a magyart és a monarchiát.

Az állandó fegyverkezés háborús veszedelmet tart fenn nálunk már évek óta. Szerbia magatartása nekünk milliárdokba kerül. A tőzsde már számtalanszor eszkomptálta a háborús izgalmat, közgazdasági életünk pang, biztos egzisztenciák mennek tönkre. És mindez miért? Azért, mert külügyi képviselőtünk, amely politikánkat ebben irányítja, konzekvensen a legnagyobb erélytelenséget mutatja. *(Úgy van! Úgy van! Taps a baloldalon.)*

Rakovszky István: A gyávaság politikája! *(Zaj.)*

Szmrecsányi György: A propagandának gyilkos bérencei megölték trónörökösünket. Mire várunk még? *(Élénk mozgás balfelől.)* Mi elmentünk a béketűrés legvégső határáig. A nagyszláv izgatás tönkretette Törökországot, és méltóztassanak megengedni, hogy felhívjam figyelmüket egy nagy török államférfiúnak, Hilmi pasának nyilatkozatára, amelyet akkor tett, amidőn a balkáni háború alatt bécsi nagykövetté nevezték ki, és amikor néhány napig Budapesten tartózkodott. Hilmi pasa Törökország bukását, a török csatavesztéseket és a katasztrófát, amely az országot érte, azoknak az állandó politikai izgatásoknak és azoknak a bandabetöréseknek tulajdonítja, amelyek Törökországban évtizedeken keresztül Szerbia által követtettek el. Mint egy sorvasztó lázbeteg, vonaglott, senyvedt. A bandák és a bandabetörések miatt állandóan hadi létszámra felémelt hadsereget kellett tartania: ezt pedig nem bírja ki a legerősebb állam sem. Majd azt mondotta Hilmi pasa: „Velünk végzett a szerb izgatás, és ha önök nem fognak okulni a mi példánkon, önöket is hasonló sors éri.” *(Nagy zaj a baloldalon. Elnök csenget.)*

A szerb izgatók sok strohmannja, a Narodna Obrana nálunk is munkában van, inficiálja déli határainkat, és mi összetett kézzel nézzük a bomlási processzust, nézzük azt a rothadást, amely terjed, és nézzük, mint vész el Magyarország legtermékenyebb s legszebb vidéke. *(Helyeslés balfelől.)*

Legfőbb ideje már, hogy az ország tisztába jöjjön ezzel a néppel. Én, t. ház, nem háborúra izgatok; nem azt akarom, hogy magyar fiúk vére vérezzen el olyan területeken... *(Nagy zaj a baloldalon. Kiáltások jobbfelől: Hát mi legyen? Elnök csenget.)*

Polónyi Géza: Az egész dalmát tengerpart tele van magyar bakákkal. *(Nagy zaj a baloldalon.)*

Elnök: Csendet kérek! Ne méltóztassék közbeszólásokkal megakadályozni a szónokot, hogy beszédét folytathassa.

Szmrecsányi György: ... hogy magyar fiúk vére folyjon olyan területeken, amelyeknek esetleges bírása is csak újabb bajt, komplikációt és veszedelmet hozna mireánk. *(Helyeslés.)* Közgazdasági helyzetünk nem engedi, hogy óriási értékeket pusztítsunk el egy háborúban. *(Igaz!)*

Mi igenis békét akarunk! De az nem béke, ha állandó feszültségben tartanak. Egyenes, határozott, férfias fellépést akarunk külügyi kormányunktól. *(Úgy van! Úgy van! a baloldalon.)* Legyen vége már annak a gyáva és meghunyászkodó politikának *(Úgy van! Úgy van! Taps a baloldalon.)*, amely a monarchiának tekintélyét az egész művelt világ előtt lealacsonyította, leszállította.

Rakovszky István: Nevetségessé teszik! Szégyelljük magunkat, hogy magyarok vagyunk!

Szmrecsányi György: Ki van zárva, hogy egy férfias, önérzetes fellépés az európai hatalmaknak ellenzésével találkozók. *(Úgy van! Úgy van! a baloldalon.)*

Mi már tűrünk évek óta. Tűrünk azóta, hogy Belgrádban az a királygyilkosság¹¹ történt. *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)*

Rakovszky István: Azt sem lett volna szabad tűrnünk! *(Nagy zaj a baloldalon. Elnök csenget.)* Nem kellett volna tűrni!

¹¹ L. 211. l., 7. jegyzet.

Szmrecsányi György: És én, t. képviselőház, nem habozom kijelenteni azt, hogy a trónörökös pár két már elmulasztott büntető expedíciónak az egyedüli véres áldozata. (*Igaz! Úgy van! balfelől. Élénk mozgás jobbfelől.*) Legyen ez a tragédia egy mementó: eddig és ne tovább!

Rakovszky István: Mit akarnak még? (*Nagy zaj a ház minden oldalán.*)

Elnök: Csendet kérek, képviselő urak!

Rakovszky István: Azt akarják, hogy bemasírozzanak ide?

Elnök: Kérem Rakovszky István képviselő urat, ne szóljon állandóan közbe, és ne akadályozza meg a szónokot beszédének elmondásában.

Szmrecsányi György: Szűnjön meg a határozatlanság: ne az ideges kapkodás, hanem a böles mérséklet, a férfias erély, az ország érdekének és a nemzeti becsület védelmének kötelező tudata vezesse a felelős tényezőket! (*Zajos helyeslés balfelől.*)

Rakovszky István: A dinasztia is! Annak is vannak kötelességei! (*Zaj.*)

Szmrecsányi György: Kérdem a miniszterelnök urat, hajlandó-e úgy a saját hatáskörében, mint az 1867. évi XII. tc. 8. §-ában és az 1880. évi VI. tc. 1. §-ában gyökerező jogánál és kötelességénél fogva odahatni, hogy a Belgrádban szervezett és ott székelő nagyszerb propagandának Magyarországon és társországaiban, valamint Bosznia-Hercegovinában elkövetett izgatásai, melyek a szarajevói összeesküvést és a trónörökös pár ellen intézett gyilkos merényletet eredményezték, megtoroltassanak, és a jövőben a legnagyobb eréllyel megakadályoztassanak. (*Hosszan tartó, megújuló élénk éljenzés és taps balfelől.*)

Elnök: A miniszterelnök úr kíván válaszolni. (*Halljuk! Halljuk!*)

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. ház! (*Halljuk! Halljuk!*) Hogyha a képviselő úr interpellációját kísérő vagy bevezető beszédében egyéb fontos témákra is ki nem terjeszkedett volna, tulajdonképpen nem válaszoltam volna most interpellációjára, miután sajnálatomra nem vagyok még ma sem abban a helyzetben, hogy arra a kérdésre nézve, amelyet interpellációja tulajdonképpen tárgyává tett, többet mondjak, mint amit egy hét előtt mondtam. (*Mozgás balfelől. Halljuk! Halljuk!*)

(*Az elnöki széket Beöthy Pál foglalja el.*)

T. ház! A kérdés Szerbiával mindenestre tisztázandó. (*Halljuk! Halljuk!*) Hogy mi módon, milyen irányban és milyen tartalommal, erre nézve a dolog természeténél fogva, egy ilyen természetű függő kérdésről lévén szó, nem nyilatkozhatom. (*Helyeslés jobbról és a középen.*)

Én csak azt vagyok bátor hangsúlyozni ismételtén, hogy a kormány teljesen át van hatva mindazon fontos érdekek tudatától, amelyek a béke fenntartásához fűződnek. A kormány nem tartja azt, hogy ez a tisztázás szükségképpen háborús bonyodalomra kell hogy vezessen. Ebben a tekintetben tehát egyáltalában nem akarok jóslatokba bocsátkozni. Egvet azonban, szemben azokkal, amiket a t. képviselő úr most mondott, meg kell jegyezmem. Talán nem úgy értette a képviselő úr, és akkor szívesen konstátálom, hogy szavai téves interpretációt kelthetnek; de a képviselő úr, aki azt mondotta, hogy közgazdasági helyzetünk nem olyan, hogy háborút viselhesünk. . .

Szmrecsányi György: Nem mondtam! (*Zaj. Felkiáltások balfelől: Nem mondta!*)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Nem tudom; ha nem így mondta, annál jobb.

Szmrecsányi György: Meg fogom magyarázni!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ha nem így mondta, vagy nem így értette, annál jobb. Hiszen azért terjeszkedem ki erre a kérdésre, hogy a netáni félreértést konstátáljam. (*Helyeslés.*) Akkor bizonyára azt sem úgy értette a képviselő úr, amit arról mondott, hogy nem akarja, hogy ott magyar vér folyjon, minthogyha a háborút minden körülmények között elkerülendőnek vagy lehetetlennek tartaná.

Szmrecsányi György: Úgy van!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Mert azt tartom, hogy a háború nagyon szomorú ultima ratio, amelyhez nem szabad nyúlni addig, míg minden más megoldási lehetőség be nem zárul. (*Úgy van! a jobboldalon.*), de amelyre természetesen képesnek is kell lenni, amelyet akarni is kell tudni minden nemzetnek és minden államnak, amelyik nemzet és állam akar maradni. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

Ezek után átmegyek a képviselő úr beszédének tulajdonképpen ezzel kapcsolatos, de egyéb kérdéseket felölelő részeire. S itt mindenekelőtt, hogy a dolognak objektív részei elől elimináljuk a személyes momentumokat, megmagyarázom, hogy mi volt az, amin elmosolyogtam vagy elnevettem magam.

Szmrecsányi György: Azt nem vettem észre!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Annaira észrevette, hogy még erősen nekem is támadt érte a képviselő úr. (*Derűtség jobboldal. Zaj a baloldalon.*)

Szmrecsányi György: Más nevetett.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Miután én is elnevettem magamat, magamra vettem. Azon nevettem el magamat egyszerűen — hisz csekélység az egész —, hogy a képviselő úr egy nyilatkozatra hivatkozott, amit a boszniai horvát párt vezetője tett, aki jelenleg, úgymond magas állami hivatalban van, de ő nem fogja megnevezni, hogy kicsoda, mert nem akarja elárulni. (*Derűtség a jobboldalon.*) Ezen nevettem el magam; mert azt hiszem, ezzel le is van fotografírozva az illető.¹² (*Derűtség. Zaj a baloldalon.*) Ezt csak az igazság felderítése céljából akartam megjegyezni.

Különben azután a képviselő úr, nem tudom, hány különböző állítással foglalkozik, amelyeket állítólag gróf Andrássy Gyula interpellációjára adott válaszában mondtam volna. De itt már, engedjen meg, csupa olyan tétéleket állít fel, amelyek vagy nem is hasonlítanak az én állításaimhoz, vagy azokkal homlokegyenest ellentétben állanak, vagy azoknak legalábbis erősen félreértései.

Hogy mindenekelőtt azzal végezzek, ahol a jóhiszemű félreértés tényleg könnyen előfordulhatott, ez az a kérdés, hogy a boldog emlékü trónörökös utazásáról a kormányoknak volt-e előzetes tudomásuk.

Itt a tényállás az, hogy azt a bizonyos nyomtatott cirkulárét, amely közvetlenül az utazás előtt, nem tudom már, egy-két nappal előtte küldetik szét, megkapta mindenki, — a közös pénzügyminisztert kivéve. Erre mondtam én, hogy a közös pénzügyminiszter még ezt sem kapta meg. (*Mozgás.*)

A másik kérdés volt, hogy ebben a beszédben azt mondtam volna — itt van nálam, felolvashatom —, hogy előzetes értesítést a kormányok nem kaptak. A dolog itt úgy volt odaállítva, hogy a kormányok mulasztást követtek el, amikor a boldog emlékü trónörökösöt Boszniába „vitették”. Erre mondtam, hogy a kormányok előzetes értesítést nem kaptak. Ez alatt természetesen nem azt a közvetlenül az út előtt elküldött formális értesítést értettem, hanem azt, hogy nem volt a kormányoknak alkalmuk — nem is lehetett —, hogy a programra alkotmányos befolyást gyakoroljanak. Mondom, ez a jóhiszemű félreértés nagyon könnyen megtörténhetett; a helyzetet meg akartam világosítani.

Mármost ezzel kapcsolatban egy másik, talán elővigyázatlanabb eljárásával találkozom a t. képviselő úrnak az általam mondottak idézése és cáfolása szempontjából. A képviselő úr azt mondja, hogy én hivatkozva az elhunyt trónörökös katonai állására és katonai feladataira, azt mondtam, hogy ennek folytán „nem dukált ki neki a polgári őrizet”. Így mondta szóról szóra a képviselő úr. Bocsánatot kérek, sem ezt, sem ehhez hasonlót soha nem mondtam. Én nem azt mondtam, hogy ott a rendőrségnek a személybiztonság körüli teendőit nem kell megtennie; hanem azt mondtam, hogy neki, mint magas katonai parancsnoknak, hivatalos utazásai voltak, ezekre a hivatalos utazásokra befolyást a kormánynak nem volt módja és nem volt joga gyakorolni. Ófelsége oda ment, ahova katonai kötelességérzete vitte, és nem kérdezte senkitől, hogy mikor melyik helyőrséget vagy gyakorlatot inspiciálja.

Hogy azután a helyi hatóságnak kötelessége fokozott mértékben őrködni személyének biztonsága felett, azt soha senki ép ésszel kétségbe nem vonhatja, és egész beszédemben nem fog a képviselő úr olyan állítást találni, amely ezzel bárminő tekintetben ellentétben állana.

És itt azután van megint még az a másik gondolat is, hogy nagyon nehéz lett volna az utcákat megtisztítani, és erre nézve is azt mondja, hogy hiszen a rendőrségnek ezt az őrködést úgy kell teljesítenie, hogy azt az illető ne is tudja. Hát persze, bizonyos vonatkozásban így áll a dolog: azoknak a detektíveknek, akik ilyen esetben őrködnek, úgy kell lehetőleg ártalmatlanná tenni és eltávolítani minden gyanús alakot onnan, hogy ő ne vegye észre.

De már az, hogy mikor ő Bosznia fővárosát meglátogatja, hogy akkor az utcát üresen találja-e, vagy hogy az utcát kiürítsék-e vagy sem: ez olyan intézkedés, amelyet nem lehetett volna az ő tudtán kívül megtenni, mert ha megtörtént volna is, bármely pillanatban megváltoztathatta volna a rendelkezést, és amelyre nézve — nagyon fájdalmas dolog ez, és igazán nem szeretek a rettenetes eset után beszélni róla — méltóztassék meggondolni, ha ez a második gyalázatos bűn eset meg nem történik, ha a szerencsétlenség be nem következik, vajon nem mondta volna-e

¹² L. 258. l., 6. jegyzet.

mindenki, hogy éppen a dinasztikus érzést visszaszorítja az, hogy most az első merénylet után az utcát kiürítik? (Zaj a baloldalon.)

Sághy Gyula: Inkább mondják azt!

Elnök (csenget): Kérem Sághy Gyula képviselő urat, ne szóljon közbe. (Zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Én véletlenül láttam egy város népét két ízben merénylet után, egy teljesen szerencsésen végződött merénylet és egy olyan után, ahol az illető uralkodó megsebesült. És mondhatom, hogy láttam elemi erővel kitörni a lelkesedést, a dinasztikus érzést, a rajongást, a ragaszkodást, és szerettem volna látni azt az uralkodót vagy azt az államférfit, aki ezt visszafojtotta volna.

Szmrecsányi György: Berlinben volt csupa német között. A német császár megköszöni, hogy összehasonlíttja Berlint Szarajevóval. (Zaj a baloldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Azt is ismétlem, s ebben a tekintetben tulajdonképp nincs köztünk ellentét, és nagyon szomorú volna, ha itt annak látszatát felkölténők, — bocsánatot kérek: Szarajevóban volt, igen, egy csoport elvetemült, mindenre képes gazember, de volt nagyon sok ezer ember az utcákon, és azoknak nagy zöme lojális, hűséges érzelmeinek adott kifejezést. (Zaj a baloldalon. Felkiáltások balfelől: Ez nem mentség! Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Elnök csenget.)

Hanem hát ez igazán majdnem csak egy bizonyos Rechthaberei¹³, amelyről nagyon szívesen megyek át más kérdésre.

Még inkább, vagy nem még inkább, mert az nem lehet, hanem éppen annyira ellentétben van az általam tényleg mondottakkal az, amit számba ad a képviselő úr beszédemnek azon részében, amelyben a boszniai állapotokról s az ottani forradalmi veszélyről szóltam. A képviselő úr ismét és ismét azt állítja, hogy én azt mondtam, hogy Boszniában teljes rend van, semmit sem kell csinálni, s azután nagy emfázissal aposztrofál, nem tudom, hányszor, hogy teljes rendnek tartom-e ezt, teljes rendnek tartom-e amazt. Hát kérem, hogy áll a dolog?

Gróf Andrássy Gyula azt mondta beszédében (*olvassa*): „A politikai helyzet teljesen alá van ásva. Tudni kellett, tudta is minden felelős tényező azt, hogy nagy veszélyek vannak ottan, hogy bármely percben forradalom üthet ki.” Én ez ellen tiltakoztam, és azt mondtam (*olvassa*): „Bocsánatot kérek, ezek ellen az állítások ellen nagyon határozottan tiltakoznom kell. Boszniában folyik, igenis, igen veszélyes izgatás. Erre még vissza fogok térni.” — Később tértem rá vissza, amit a képviselő úr citált is: „Ezzel az izgatással igyekeznünk kell megbirkózni. De Boszniának közbiztonsága, Boszniának a monarchiához való tartozása fenyegetve nincs, Bosznia forradalom küszöbén nem áll, Boszniában a rendet azzal az erővel, amely ott van, minden körülmények között teljes bizonyossággal fenn lehet tartani.”

Ezt mondtam, és állítom ma is. Boszniában forradalmi veszély nincs, és az a katonai és rendőri erő, amely ott van, a belbékét, a rendet Boszniában fenn fogja tartani. Ez nem azt teszi, hogy ott nagyon veszélyes izgatás nem volna. Van igenis: egyesületi téren, van az iskolákban, van mindazokban a vonatokban, amelyek ma is szóba kerültek. És hozzáteszek még valamit (*Halljuk Halljuk!*), azt, hogy ez a borzasztó eset bebizonyította, hogy Boszniában egy bizonyos optimizmus uralkodott; bebizonyította azt, hogy ott a rendőri erő azt a hatalmat, ami a kezében van, kellő éberséggel nem gyakorolja. Ebben a tekintetben, igenis, javítani kell a helyzetet, igenis, éberebbé és hatékonyabbá kell tenni a rendőri szolgálatot, igenis, fel kell oszlatni azokat az izgatási centrumokat, amelyek léteznek, igenis, az iskolákból ki kell irtani minden illojális szellemet. (*Helyeslés jobbfelől.*)

Ez egy egész hosszú sorozata az adminisztratív intézkedéseknek, amiket meg kell tennünk, amiknek összessége azonban nem azt teszi, hogy ott forradalommal állunk szemben, és azt sem teszi, hogy minden létezőnek felforgatásával és én nem tudom micsoda, egészen új rendszer meg-alapozásával lehet csak Boszniát megmenteni.

A t. képviselő úr azt mondja, hogy mindazok a férfiak, akik ismerik Bosznia viszonyait, oda konkludálnak, hogy az ottani kormányzati rendszer hibás. Hát kérem, csak az a kár, hogy mindazok a férfiak most jöttek erre a felfedezésre. Mert hiszen, ha visszagondolok éppen a legutolsó másfél vagy két év történetére, az 1912-iki delegációban, igenis, még mutatkozott bizonyos kritika, de már azóta, 1912 óta, tulajdonképpen a boszniai viszonyok megítélésénél teljes optimizmusra és a kritikának meglehetősen hiányára találtunk.

¹³ Okvetetlenkedés (ném.).

Én sehol sem láttam azokat a szakértő férfiakat, akik akkor mindezeket a nagy bajokat látták volna, és a nyílvanosság előtt feltárták volna; és ha jól emlékszem, az osztrák delegáció is, de mindenesetre a magyar delegáció éppen a boszniai kérdést jóformán nem is tárgyalta, vagy legalábbis minden lényegbe vágó kritika nélkül adta meg a jelenlegi rendszer fenntartásának további alkotmányos eszközeit.

És ha a t. képviselő úr történelmi fejtegetésekbe bocsátkozik, én erre a térre követni nem fogom, de mégis utalnom kell arra, hogy ezen történelmi fejtegetéseiben a tényeket egy kicsit önkényesen állítja össze. (*Halljuk! Halljuk! balfelől.*) Először is úgy állítja oda boldogult Kállay politikáját, mintha ő a mohamedánokkal és horvátokkal vagy katolikusokkal együtt, a szerbek ellen csinálta volna a kormányzatot.

Hát bocsánatot kérek, boldogult Kállaynak is, mint minden igazi államférfiúnak, az első gondolata az volt, hogy sem egyik felekezetet vagy faj mellett, sem egyik felekezetet vagy faj ellen nem lehet politikát csinálni, hanem abszolúte részrehajlatlan, igazságos kormányzatot kell csinálni, amely támogat minden lojális irányzatot, de amely vasmarokkal bánik el minden illojális irányzattal, bárhonnan jöjjön is az.

És kérem, méltóztassék csak kissé jobban visszaemlékezni: boldogult Kállay Béninek igenis voltak ellentétei a szerbekkel is, de talán sokkal élesebb ellentétei voltak kezdetben a mohamedánokkal (*Úgy van! a jobboldalon. Egy hang a baloldalon: Ez igaz!*), úgyhogy Kállay szembe fordult azokkal, akik szembeszálltak az ő kormányzati erélyével, szembe fordult tekintet nélkül arra, hogy kik voltak azok, és együtt ment azokkal, akik ott rendes, békés, lojális magatartást tanúsítottak.

Éppen olyan önkény azután a képviselő úrnak az a másik állítása is, hogy Burián báró Boszniában más rendszert kezdeményezett, mint Kállay. Azokra az egyes konkrét személyi kérdésekre természetesen én nem tudok választ adni, hiszen erre megadhatja majd t. barátom, Burián báró, alkalmmilag a választ, bizonyára meg is tudja adni a megnyugtató felvilágosítást. Én csak azt tudom, hogy boldogult Kállay Béninek nagyobb tisztelője Burián Istvánnál nincs, és nem lehet, és tudom azt, hogy Burián István ugyanazonokon az alapvonalakon haladt tovább, mint boldogult Kállay Béni. De hiszen az élet fejlődik; maga Kállay sem ugyanazon emberekkel és eszközökkel dolgozott pályája végén, mint annak elején. Mondom, az élet fejlődik, s a kormányzati taktikának alkalmazkodnia kell hozzá. Hogy azután ennek folytán itt-ott egy-egy elégtelen ember vagy félretolt tisztviselő ebben rendszerváltozást látott, és telilármázta a világot, hogy a Kállay-féle régi jó tradícióktól elfordultunk: ez megint az emberi természetben rejlik, erről senki nem tehet.

Igenis, egy bizonyos változás beállott. Beállott pedig azon nagy világesemények folytán, amelyek az annexiót és az annexió után a bosnyák önkormányzatnak ajándékozását hozták magukkal. Az a változás, amely a Török Birodalom belviszonyaiban beállott¹⁴, és amely maga után vonta Boszniában ezeket a változásokat, természetesen a régi kormányzati rendszernek változatlan fenntartását lehetetlenné tette. Számolni kellett az alkotmányos tényezőkkel mint hatalmat és hatáskört nyert újabb faktorokkal. Ezzel új erők jöttek be, ezzel komplikálódott a helyzet; de azon az alapgondolaton ez mit sem változtathat, hogy ma sem szabad sem népfajok, sem felekezetek mellett és éppen olyan kevésbé népfajok és felekezetek ellen Boszniában politikát csinálni.

Ebben a tekintetben azt kérde a képviselő úr, hogy mit mondok én, és hol voltam én, a magyar miniszterelnök az 1912. évben mutatkozó jelenségek alkalmával? Hát, melleleg jegyzem meg, én akkor egyszerű képviselő voltam, és természetesen nem voltam abban a helyzetben, hogy ezzel a kérdéssel hivatalosan és hivatalos hatáskörben foglalkozhattam volna. Az a jelenség, az a szerb tüntetés mindenesetre komoly dolog volt; de bocsánatot kérek, amennyiben jól emlékszem — és ez emlékezetemben megerősített az a citátum, amelyet a képviselő úr felolvasott —, abban egyenes illojalítás nem volt. Abban volt egy igen komoly dolog, az, hogy bizonyos pontig ellentétbe helyezkedtek ezek a boszniai szerb vezető emberek a monarchia külügyi politikájával, ellentétbe helyezkedtek Szerbiának az Adriáig való előnyomulása kérdésében.

Szmrecsányi György: Pap Géza mondta a delegációban, nem én!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Bocsánatot kérek — ezt a választ a képviselő úrnak mondom, mert Pap Géza barátomnak kevesebb joggal mondhatnám —, de ebben a kérdésben, hogy hiba

¹⁴ Az 1908. júl. 25-i „ifjútörök forradalom” győzelme után Törökország parlamentet kapott, és számitani lehetett arra, hogy a török kormány a névlegesen még mindig a szultán szuverenitása alá tartozó Bosznia-Hercegovina lakóit is fel fogja szólítani: küldjenek képviselőket a konstantinápolyi parlamentbe. Ez a körülmény meggyorsította az amúgy is napirenden levő annexió előkészítését. (Az okkupált tartományok annexióját végül 1908. okt. 6-án jelentették be.)

Szerbiát az Adriától elzárni, hiba a szerb hódítást az Adriáig meg nem engedni, ebben nagyon jó társaságban érezhették magukat, mert méltóztassék nekem megengedni, Andrássy Gyulának kellett szembeszállania a magyar ellenzék többi árnyalataival, s nyíltan cáfolni és helyteleníteni azt a magatartást. *(Élénk helyeslés a jobboldalon. Mozgás, zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Zaj. Elnök csenget.)*

Rakovszky István: Ez egy kis félreértés! *(Derűtség és felkiáltások jobbfelől: Nagyon tiszta! Ez világos! Zaj.)*

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Kérem, ez annyira nem félreértés, hogy én nem kisebb embernek, mint éppen Apponyi Albert grófnak az akkori állásfoglalását igen erősen megtámadtam, és erre ő nagyon természetesen — mert hiszen Apponyi Albert gróf lojális fegyverekkel szokott küzdeni — egyáltalán nem tagadta, hogy ő azokat az állításokat mondotta. Mindezek, ti. Apponyi Albert grófnak beszéde, az én, nem tudom már, levelem-e vagy beszédem, amelyben ezzel foglalkoztam és Andrássy Gyula grófnak is erre vonatkozó nyilatkozata nyomtatásban megvannak. Ezek az akták megvannak schwarz auf weiss; ezeket bármikor elő lehet venni. *(Mozgás balfelől.)*

Rakovszky István: Halljuk a földolgot! *(Mozgás és zaj. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Elnök csenget.)*

Gr. Tisza István miniszterelnök: De menjünk tovább. Mikor jelen állásomba kerültem *(Halljuk! Halljuk!)*, körülbelül egy évvel ezelőtt, akkor Boszniában a helyzet az volt *(Halljuk!)*, hogy a bosnyák tartománygyűlésnek mohamedán és katolikus tagjai nagyon csekély többséget alkottak, oly csekély többséget, amellyel tulajdonképpen eredményes működésre nem nagyon lehetett gondolni. De felmerült az a jelenség, hogy kivált a szerbek közül egy csoport, amely hajlandónak mutatkozott teljesen fenntartás nélkül reáállni a létező viszonyok alapjára, és mindenféle közjogi természetű követelés nélkül részt venni a produktív munkában.

Azt hiszem, nagyon természetes, hogy ezt minden kemény ember, aki a monarchiának ezen nagy érdeke iránt érzékkel bír, örömmel üdvözölte. A közös pénzügyminiszternek erre vonatkozó fáradozásai eredménnyel jártak. Méltóztatnak tudni, hogy ezek a szerb képviselők, ha jól emlékszem, lemondva mandátumukról és egy újabb választásnak téve ki magukat, hogy választóiknak alkalmat nyújtsanak a megnyilatkozásra, csatlakoztak a többséghez, és így azután a bosnyák tartománygyűlés a múlt év őszétől kezdve egészen a legutolsó időkig eredményes, üdvös működést fejtett ki.

Természetes, hogy ez bizonyos optimista felfogást tett általánossá nemcsak mibennünk, akik utóvégre is felelősségünk tudatában foglalkoztunk is ezekkel a kérdésekkel, de mégiscsak kívül vagyunk, és mégis csupán a nagy kérdésekkel foglalkozhatunk, hanem magukban azokban a tényezőkben is, akik ott éltek, és Bosznia kormányzatában is részt vettek, egy bizonyos optimizmust, amelyből rémes felébredést okozott a szarajevói merénylet.

Én ismét és ismét azt mondom, hogy ennek a borzasztó esetnek le kell vonni a tanulságait. Ami bajra, veszélyre, a kormányzatnál tapasztalható hézagra és hiányra ez rámutat, mindazt orvosolni kell. De meg kell tenni ezt úgy, hogy józan ítélőképességünket, hidegvérünket el ne veszítsük; meg kell tennünk úgy, hogy ne ébresszük fel azt a teljesen alaptalan hitet az egész világon, mintha Boszniát már félig elvesztettük volna *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)*, és nem tudom micsoda rendkívüli intézkedésekkel tudnók csak visszaszerezni. *(Helyeslés a jobboldalon. Zaj balfelől.)*

Bocsánatot kérek, ez nincs úgy, Boszniát egészen normális rendszabályokkal rendben lehet tartani, és ott nézetem szerint nagyon higgadtan, nagyon nyugodtan kell megtenni azokat a kormányzati rendelkezéseket, amelyek a létező bajok szanálására szükségesek. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

Polónyi Géza: Statáriummal!

Gr. Tisza István miniszterelnök: A képviselő úr foglalkozott még a nagyszerb mozgalommal és annak bizonyos jelenségeivel Horvát-Szlavonországokban és Magyarországon. A képviselő úr hozott is fel bizonyos adatokat, de amint mondta is, vannak adatai, vannak információi; többek között azt mondta, hogy sikerült megállapítania, hogy a magyarországi nagyszerb mozgalmat kik vezetik.

Én nagyon kérem a képviselő urat, hogy ezeket az információit és adatait bocsássa a hatóság-nak rendelkezésére. *(Helyeslés a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)* Mi át fogjuk venni... *(Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Elnök csenget.)*

Szmrecsányi György: Nagyon szívesen!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Nagyon köszönöm, át fogjuk venni. . . (Folytonos zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Elnök (csenget): Csendet kérek, képviselő urak.

Szmrecsányi György: Azért vállalom a felelősséget. (Zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: . . . és biztosítom róla, hogy a legnagyobb lelkiismeretességgel igyekezni fogunk azoknak helytálló voltát megállapítani, és minden adatot, amely bennünket az ezen bajokkal való küzdelemben megerősít, és egy újabb fegyverrel lát el, hálás köszönettel fogunk fogadni. (Élénk helyeslés jobbfelől.)

A képviselő úr kifogásolja (Zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Elnök csenget.), hogy Horvát-Szlavonországekban nem elég erélyes az eljárás a nagyszerb agitációval szemben. Ebben a kérdésben nem akarok és nem fogok kibújni a felelősség alól; ebben a kérdésben, miután ez Horvát-Szlavonországeknek belügye, rám a felelősségnek az a mértéke hárul — és az nagy és irányadó mérték —, amely a bán és a magyar kormány közötti szolidaritásban nyilvánul. Én teljes szolidaritásban érzem magamat Horvát-Szlavonországek bánjával, és meg vagyok róla győződve, hogy ő a legkomolyabban megteszi a kötelességét azon a téren is, hogy minden ilyen veszélyes jelenséggel teljes erővel megküzdjön, és bizonyára ő is hálásan fogja fogadni, ha bárminő tekintetben megerősítjük újabb adatokkal, újabb helytálló információkkal az ottani hatóságok kezét. Ha bárminő mulasztás fordult volna elő, legyenek róla meggyőződve a t. képviselő urak, hogy azokat ott Horvát-Szlavonországek bánja saját hatáskörében minden kételyt kizáró energiával és szigorral orvosolni fogja. (Helyeslés jobbfelől.)

Ami Magyarországot illeti, még egy dologra térek ki — különben ez nemcsak magyar, hanem némileg horvát kérdés is —, s ez a Szerbiából átszökött katonák kérdése. (Halljuk! Halljuk!)

Én biztosíthatom a képviselő urat, hogy ezzel a dologgal a magyar kormány igen behatóan foglalkozik. Tény az, hogy meglehetősen nagy számban jöttek át ilyen katonaszökevények, jöttek át a háború alatt is, de talán még nagyobb számban háború után. S én megjegyzem, hogy ez nem annyira sajtáságos és érthetetlen jelenség, mint a képviselő úr gondolja. S miért nem? Szerbiának egyes csapatai ma is hadilábon vannak, egyes csapatainál a rezervisták ma is be vannak hívva, mert a meghódított tartományaikban nekik hadilábon levő csapatokra van szükségük, hogy az új lakosság között a rendet fenntartsák.

Ennek folytán mi történik? Ma is hívnak be rezervistákat egy nagy nemzeti háborúnak lelkesítő hatása nélkül. A magam részéről abban nem látok semmi különöset, ha most többen igyekeznek kivonni magukat a háborús élet fáradalmai alól, mint történt akkor, amikor tagadhatatlanul az egész szerb nemzet, az egész szerbiai lakosság bizonyos lelkesedéssel ment a török elleni háborúba. De a helyzet tényleg megvan: meglehetősen nagy számban vannak nálunk szerb katonaszökevények. S őszintén megmondva, nagyon bajos elhatarozni, hogy mi történjék velük. Visszatoloncolni őket Szerbiába és átadni a szerb hatóságoknak, azt hiszem. . .

Eitner Zsigmond: Palotaőrökké¹⁵ tenni őket! (Zaj a jobb- és a baloldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: . . . a humanizmus legelemibb követelményeivel is ellenkezőnek. (Folytonos zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Elnök csenget.)

Br. Podmaniczky Endre: Viccet csinálnak mindenből!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Talán próbáljunk mégis komolyan beszélni. (Zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) Mondom, a kormány nem nagyon tud ezekkel a szerb katonaszökevényekkel mit csinálni. Természetesen ezeket az átjött katonaszökevényeket az ország határatól távolabb, az ország belsejében helyezzük el.

Szmrecsányi György: Rendőrök is vannak!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ebben kivétel volt a kolerajárvány idejében, amikor a járvány behurcolásának veszélye miatt a határhoz kellett őket elhelyezni. Ezt tették egy ideig, de a jelenlegi belügyminiszter úr, amint a kolerajárvány megszűnt annyira, hogy az ország egészség-

¹⁵ A képviselőházi őrség felállításáról rendelkező 1912:LXVII. tc.-et 1912. dec. 28-án szentesítette az uralkodó. A „palotaőrség” első nagyobb szabású bevetésére 1913. jún. 4-én került sor, amikor a Dósy—Lukács-perben hozott fölmentő ítélet (vö. 258. l., 3. jegyzet) utáni viharos ülésen gr. Tisza István házelnök elrendelte az ülésről kizárt ellenzéki képviselők karhatalommal való eltávolítását. Az akció során Gerő Vilmos százados, a parlamenti őrség parancsnoka kardjával megsebesítette Hédervári Lehel függetlenségi párti képviselőt. (L. Képv. Napló, 1910—15, XIX. 64—66. l.; vö. még Gratz G.: A dualizmus kora II. 261. l.)

ügyi nagy érdekének veszélyeztetése nélkül lehetett, elrendelte ezeknek újból az ország belsejébe vitelét. Mondhatom a t. háznak, hogy törjük az eszünket azon, miként lehetne ezeket a szegény embereket, akik jóformán maguk sem tudják, mihez fogjanak, az országból eltávolítani úgy, hogy emellett nekik valahol reánk nézve közömbös, távoli helyen megfelelő megélhetési lehetőség biztosítsák. (*Mozgás.*)

A t. ház figyelmét és türelmét tovább igénybe venni nem akarom (*Halljuk! Halljuk!*); azzal, tulajdonképpen közhellyel vagyok kénytelen beszédemet végezni, hogy igenis bizonyos agitáció van, igenis oly propaganda van, amellyel föl kell venni a küzdelmet, ezt meg kell tenni energikusan, lehetőleg éles szemmel megnézve a bajok gyökerét és a bajt gyökerében támadva meg, de meg kell tenni minden pánikszerű jelenség, minden megijedés, kapkodás és hűhó nélkül.

Kérem méltóztassék válaszmot tudomásul venni. (*Hosszun tartó élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon.*)

Elnök: Az interpelláló képviselő úr kíván válaszolni. (*Zaj és mozgás a jobbközépen.*) Csendet kérek!

Szmrecsányi György: Egy nagy fontosságú állami érdekekben interpelláltam. A miniszterelnök úrhoz kérdéseket intéztem, amelyeket írásban is átvett, és konstatálni kívánom azt, hogy ezekre választ nem kaptam. (*Mozgás.*) Válaszolt a miniszterelnök úr kisebb jelentőségű részletkérdésekre, amelyek a bosznia-hercegovinai kormányzásra vonatkoznak. Én arra a t. háznak, hogy ily alkalommal vitatkozzam másodrendű kérdésekről, nem teszem, és oda nem követem a miniszterelnök urat. Felszólalásának legelső kijelentése azonban olyan volt, hogy abból azt látom, hogy szavaimat teljesen félremagyarázta; az ország közgazdasági helyzetéről szólva ugyanis azt a kijelentést imputálta nekem, hogy a mi közgazdasági helyzetünk nem bírná el egy háború költségeit. Eszem ágában sem volt ilyet mondani. Én azt mondtam közgazdasági életünkre nézve, amely úgy a belső zilált viszonyok, mint pedig . . . (*Zaj a jobboldalon. Felkiáltások: Nem ezt mondta!*) Kérem, ezt mondtam, de ha nem is mondtam, jogom van szavaimat megmagyarázni. (*Zaj a jobboldalon.*)

Legközelebb majd Farkas Zoltántól¹⁶ kérek közgazdasági előadást. (*Nagy zaj.*)

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Szmrecsányi György: Azt mondtam, hogy közgazdasági életünkre nézve nem kívánatos, hogy nagy értékek pusztuljanak. (*Felkiáltások balfelől: Ezt mondta!*) Ezt mondtam, és eszem ágában sem volt oly kijelentést tenni, minthogyha én a magyar közgazdasági életet oly hitványnak, oly gyengének tartanám, hogy a háború költségét vagy válságát nem bírná ki. (*Igaz! Úgy van! a baloldalon.*)

De nem erről van szó, hanem arról van szó, hogy a t. miniszterelnök úr érdemleges választ nekem arra nem adott, hogy minő intézkedéseket akarnak foganatosítani azon jelenségekkel szemben, amelyek Szerbiában tapasztaltak; sem arra nézve nem nyilatkozott, hogy a vizsgálat befejeztetett-e vagy nem?

Az ország várja, hogy ebben a kérdésben végre nyugvópontra jusson, vagy ide, vagy oda. Az ország közgazdasági helyzetét legkárosabban befolyásolja ez a bizonytalan helyzet (*Igaz! Úgy van! balfelől.*), mely a miniszterelnök úr kijelentésével éppen ma egy hete és ma sem tisztázódott. (*Zaj.*) Méltóztassék a t. háznak azt a borzasztó árhullámmegnézést megnézni. Ma közli az „Az Est”, hogy közel egy milliárd érték veszett el rövid idő alatt. (*Felkiáltások jobbfelől: Az Est!*) A t. miniszterelnök úr Boszniáról beszél, és ott rendszerváltozást nem tart szükségesnek. Ezt felelte Andrassy grófnak, és körülbelül ezt felelte ma nekem is.

Engedelmet kérek, egyáltalában nem látom igazoltnak vagy az ellenkezőjét bizonyítva annak, hogy a mostani rezsim szemben Kállay Béni rezsimjével ott konszolidált állapotokat teremtett volna. A helyzet tökéletesen el van rontva. A hatóság a saját gyengesége folytán bekövetkezett szerb nacionalista tüntetésekkel, felkelésszerű és lázadásszerű emóciókkal szemben úgyszólván tehetetlenül áll, és nem képes velük szemben boldogulni. Mármost azt kérdelem a t. miniszterelnök úrtól, hogy mikor az országnak belső békéje teljesen fel van dűlve, mikor látjuk, hogy nem képesek útját állni a kívülről jött izgatásnak, miért nem találja a rendszerváltozást szükségesnek? Azok szánálják az ország állapotait, kik éppen elkövették a hibát, hibát hibára halmoztak, és így lehetetlen helyzetbe hozták az országot? A statáriumnak mindenféle következményeit viselik ártatlankok is, és ezért felelős az a kormányzat, mely nem rendelkezett elég eréllyel, hanem a paktumok ingoványos talajára lépett. (*Igaz! Úgy van! balfelől.*)

¹⁶ 1910-től a rimaszombati kerület munkapárti képviselője.

T. képviselőház! Egyet kívánok csak konstatálni. (*Zaj. Halljuk! Halljuk! balfelől.*) Ha a miniszterelnök úr azt az erőt, amit erőszakos eljárásával az ellenzékre pazarolt itt a képviselőházban (*Igaz! Úgy van! balfelől. Zaj a jobboldalon.*) és az ellenzéki polgársággal szemben az országban (*Élénk helyeslés a baloldalon. Zaj. Elnök csenget.*), ha ezt az erőt vagy annak legalább csak egy kis részét érvényesítené felfelé vagy kifelé, akkor nem volna Magyarország politikai és közgazdasági élete ilyen nagy és katasztrofális károsodásnak kitéve. (*Élénk helyeslés a baloldalon.*) A t. miniszterelnök úr ahelyett, hogy velünk, fegyvertelen emberekkel erőszakoskodik, mutassa meg az ő nagy energiáját, mikor a nála hatalmasabb tényezőkkel kell szembeszállni. (*Élénk helyeslés és taps a baloldalon.*) Nem veszem tudomásul a választ. (*Élénk helyeslés a baloldalon. Zaj a jobboldalon.*)

Farkas Pál: 1906-ban ön is szónokolt Belgrádban!¹⁷

Elnök: Farkas Pál képviselő urat rendreutasítom. (*Felkiáltások a jobboldalon: Elmondta ezt Belgrádban 1906-ban.*)

Farkas Pál: Belgrádban is úgy beszélt, mint itt?

Elnök: Farkas Pál képviselő urat másodszor is rendreutasítom. (*Zaj.*)

Kérdem a t. házat, méltóztatnak-e a miniszterelnök úrnak Szmrecsányi György képviselő úr interpellációjára adott választ tudomásul venni, igen vagy nem? (*Felkiáltások jobbfelől: Igen! Zaj a baloldalon.*) Csendet kérek. Kérem azokat, kik a választ tudomásul veszik, méltóztassanak felállni. (*Megtörténik.*) Többség. A ház a választ tudomásul veszi. (*Zaj.*)

C

1914 júl. 22

*Br. Rajacsich József horvát-szlavon képviselő napirend előtti felszólalása a szarajevói merénylet tárgyában*¹

Képv. Napló, 1910—15, XXVI. 3—8. l.

Elnök: ...Bárá Rajacsich József képviselő urat illeti a szó. (*Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*)

B. Rajacsich József: T. képviselőház! A gyászos szarajevói merénylet széles körű bírósági vizsgálatra adott okot, mely elsősorban hivatott arra, hogy felderítse annak az összeesküvésnek mérvét és tartalmát, melynek áldozatul esett a trónörökös nejevel együtt. Meg vagyok róla győződve, hogy mi sem természetesebb annál, mint bevárni a bírói vizsgálat eredményét...

Sümegei Vilmos: Két esztendő múlva! (*Zaj.*)

B. Rajacsich József: ...mielőtt bármilyen következtetéseket vonnánk. Módot és alkalmat fogok találni arra — ha szükséges lenne —, hogy Szmrecsányi György t. képviselőtársunknak interpellációjára válaszoljak, de majd csak a megejtett vizsgálat után.

Legyen szabad most felszólalnom és megkísérelnem rámutatni, hogy amennyire ezek a dolgok előttem ismeretesekek, az interpelláció elégtelen és nem pontos adatokra van alapítva, és hogy az a körülmény, hogy a t. interpelláló képviselő úr nem várta be a vizsgálat eredményét, őt a pusztaság és alaptalan kombinációk terére terelte. Teszem ezt azért, mivel interpellációjában a horvátországi viszonyokat is érintette, amelyekről szintén nyilatkozni kívánok.

Polónyi Dezső: Őszintén!

B. Rajacsich József: Az igazság kedvéért lojálisan elismerem, hogy a t. képviselő úr tartózkodott attól a veszedelmes, nem politikai és igazságtalan eljárástól, hogy a szarajevói merényletért az egész szerb nemzetet tegye felelőssé, sőt hangsúlyozta azt is, hogy egyesek cselekedeteért nem felelhet egy egész nemzet. (*Úgy van! balfelől.*) De nem maradt következtetés, mert ugyanakkor a merénylet okait a boszniai kormánynak a szerbek iránt tanúsított eljárásában keresi. Így kiemeli a Kállay-kormányrendszer, mint helyeset, Burián és Bilinski miniszterek kormányrendszerével szemben. Kállay kormányrendszerében a muzulmánok és katolikusok favorizálását látja a szerbek rovására, minek következtében ő alatta béke uralkodott.

¹⁷ Célzás a Rákosi Jenő vezette magyar újságíró-küldöttség 1906. jún. 1—6-i szerbiai látogatására, melyen 14 országgyűlési képviselő is részt vett. (Vö.: Iratok V. köt. 259. l.; Gratz G.: A dualizmus kora II. köt. 175—176. l.)

¹ A beszéd elhangzásakor a házelnök Beöthy Pál volt.